

Хилько О.Л.*

УКРАЇНА МІЖ ЄВРОПЕЙСЬКИМ ТА ЄВРАЗІЙСЬКИМ БЕЗПЕКОВИМИ ПРОСТОРАМИ

Ключовим фактором, що впливає на місце, роль і поведінку України в архітектурі європейської безпеки, є її місцезнаходження на перетині трьох безпекових просторів – європейського, євроатлантичного та євразійського. Україна не інтегрована в жоден з них такою мірою, яка давала би підстави говорити про гарантії її національній безпеці. Розташування України на перетині декількох регіональних систем безпеки з різним ступенем гомогенності, цілісності, з різними підходами до визначення загроз безпеці і шляхів їх подолання та нейтралізації ускладнює самовизначення Україною свого місця і ролі в тій чи іншій системі безпеки. Так само як Україна не знайшла моделі вигідного використання свого геополітичного положення, так само не з'ясованими залишаються варіанти поведінки в центрі трьох безпекових просторів. Виходячи з останніх тенденцій трансформації систем безпеки у цих просторах, головною стратегічною загрозою для України є небезпека її маргіналізації між безпековими просторами, ключові сили якого будуть здійснювати на неї відчутний тиск.

Що являють собою на сучасному етапі європейський / євроатлантичний і євразійський безпекові простори і яке місце в них посідає Україна? Розглянемо ці простори через прояви регіоналізму, через інституалізовані структури – безпекові організації. На європейському безпековому просторі класичними безпековими інституціями є ЄС і НАТО, до певної міри ОБСЄ та Рада Європи. На євразійському – ОДКБ і Шанхайська організація співробітництва.

Згідно із деякими дослідженнями, особливістю організацій на євразійському безпековому просторі є закладена в їх природі орієнтація не на функціональний, а на ідеологічний підхід – в центрі уваги учасників питання суверенітету, виживання режимів, невтручання, але не прагнення до спільного вирішення проблем чи спільної відповіді на загрози. Вони виступають, до певної міри, інструментом легітимізації існуючих режимів в очах світового співтовариства. Відтак, функціональні механізми діяльності цих організацій недорозвинені.

Західні безпекові структури, такі як ЄС, НАТО, РЄ засновані на базі сповідування всіма членами спільних цінностей, в основі яких лежать ліберально-демократичні ідеї. Відтак, вони поділяють багатосторонній підхід до вирішення безпекових питань та подолання загроз. Організації євразійського безпекового простору не відрізняються ідеологічною та ціннісною гомогенністю членів, відтак, відданість певного роду цінностям не є критерієм членства. Учасники цього простору не об'єднані спільною ідентичністю.

На відміну від європейського безпекового простору, який є стабільним, усталеним, євразійський простір безпеки є неоформленим остаточно, він фрагментований, мозаїчний і нестабільний, тобто може передбачати певну міграцію учасників до інших систем. Він характеризується домінуванням державних інтересів окремих учасників над колек-

* кандидат політичних наук, науковий співробітник НДЧ Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

тивними регіональними, акцентом на «жорсткій безпеці» та притаманних їй загрозам. Основним засобом залишаються військово-політичні ресурси, хоча серед офіційно задекларованих цілей діяльності ШОС є боротьба із тероризмом, екстремізмом та сепаратизмом.

Учасники ШОС аргументують ефективність і потужність своєї структури тим, що сумарно кількість населення, яке вона охоплює і сукупний потенціал економік вражаючий, однак це не означає автоматично наявність політичної волі всіх сторін до застосування своїх багатих ресурсів до досягнення аморфних цілей і інтересів членів ШОС. Значна частина учасників цієї організації має свої регіональні інтереси і навіть є регіональними лідерами або намагаються ними бути.

Особливістю євразійського безпекового простору є значна доля енергетичного фактору в безпековому дискурсі, який використовується як новий інструмент регіонального і світового впливу. Споживачі цих ресурсів стають заручниками політики їх постачальників. Більшість крупних експортерів не є демократичними державами і в деяких випадках надають фінансову підтримку силам, що кидають виклик існуючому порядку.

Характерною особливістю еволюції обох просторів на сучасному періоді є активне залучення Росії на обох напрямках. Росія ж, зі свого боку, намагається активно формувати власне силове поле в обох просторах. Це їй гарно вдалося на євразійському просторі – від початку його оформлення – в силу попередньої відсутності дієвих безпекових механізмів, а також відсутності у його учасників геостратегічного бачення своєї ролі у побудові системи регіональної безпеки на євразійському просторі. Домінування Росії в цьому просторі обумовлює інтеграцію одних його учасників до сфери її впливу, а, з іншого боку, дистанціювання інших його учасників, які намагаються уникнути втягнення в євразійські безпекові механізми (що характерно було для України). Безпека держав цього регіону великою мірою впливає на безпеку Європи і подекуди події в цих державах розглядаються європейцями, зокрема, на рівні ЄС, як загрози європейській безпеці.

Наразі Росія нарощує свій потенціал як безпековий актор і на європейському безпековому просторі, що, зокрема, проявляється у запропонованому Росією Європі проекті Договору про європейську безпеку.

Якою бачиться роль і місце України в цих двох просторах і яка перспектива залучення України до формування дієвих безпекових механізмів, які можна було би використати для досягнення основоположних цілей національної безпеки України?

Євразійський безпековий простір, на думку автора, не може сприйматись Україною на даному етапі як поле для реалізації власних проектів, зокрема й у сфері безпеки. Хоча, безперечно, на цьому просторі Україна як гравець, що володіє певним потенціалом і досвідом використання інструментів «м'якої безпеки», мала би що запропонувати. Однак, в силу активних намагань Росії розбудувати на цьому просторі власне силове поле, на якому вона не потерпить конкуренції в тій чи іншій формі, автор вважає нераціональним на даному етапі витрачати державні ресурси на проектування власної сили у цей мегарегіон.

За великим рахунком, Україна в обох безпекових просторах не виступає суб'єктом безпекового процесу в рамках, але сприймається як джерело небезпеки і є об'єктом докладання зусиль окремих учасників цих структур, що, водночас, не несе для нашої держави ніяких стратегічних зисків, але, навпаки, представляє собою ряд ризиків. З іншого боку, тут є істотна диференціація. По-перше, Україна ніколи не декларувала бажання брати участь в тих чи інших безпекових ініціативах на євразійському безпековому просторі, попри те, що вона опосередковано може бути в них втягнута. По-друге, зважаючи на природу діяльності ключових безпекових структур цього простору, а також з огляду на долю енергетичної складової в безпековому комплексі, що розглядається, роль України тут за-

вжди буде залишатись пасивною – в якості об'єкта, що не відповідає як її національним інтересам, так і її статусним характеристикам.

А от активна участь України на європейському безпековому просторі, навіть без інтеграційних форм її участі (з огляду на те, що членство у НАТО і ЄС на даний момент не стоїть на порядку денному зовнішньої політики як України, так і самих цих організацій), може перетворити її на суб'єкт європейської безпекової політики. В цьому контексті Україна має багато чого запропонувати.

З концептуальної точки зору Україна може бути ефективною в якості промотора європейської східної політики, зокрема, в регіоні Східної Європи або Нової Східної Європи, до якого зараз відносять таких не-членів ЄС як (окрім самої України) Білорусь та Молдову. Активна участь у врегулюванні Придністровського конфлікту, який стоїть в пріоритетах безпекового порядку денного всіх європейських організацій, чітка і послідовна міграційна політика, а також спрямована на врахування національних і європейських інтересів енергетична політика може сприяти завоюванню Україною більш вагомої ролі в європейській системі безпеки. Що, безумовно, може послужити додатковим інструментом євроінтеграційної політики України. Водночас, варто відзначити, що Україна має виробити нові підходи до просування своєї ролі як безпекового контрибутора і запропонувати європейській спільноті нові, раніше не дискредитовані, варіанти залучення власного потенціалу до вирішення сучасних завдань європейської безпеки. Можливо, це можуть бути ресурси для подолання кіберзагроз, екологічних лих, енергетичних криз тощо. Має бути переглянута і концептуалізована роль України як лідера / учасника Чорноморського регіону, що, за певних умов, може також послужити Україні як в якості фактора збільшення статусних характеристик, так і інструмента убезпечення від намагань перекофігурувати систему безпеки в регіоні. Зі змінами міжнародного безпекового середовища роль Чорноморсько-Каспійського регіону буде зростати в силу його значного комунікаційного, геостратегічного, економічного, енергетичного та конфліктогенного потенціалу.

Така участь України у вирішенні безпекових питань європейського простору і буде відповіддю на ризик її маргіналізації між двома сусідніми безпековими просторами.

Вибудовуючи свою безпекову стратегію Україна стикається з такими об'єктивними процесами сучасного періоду як намагання європейських країн та США інтегрувати Росію в свої, зокрема й безпекові, проекти, що також буде ставити на порядок денний питання дихотомії української суб'єкт-об'єктності. Найбільш чутливими питаннями міжнародної взаємодії та взаємозалученості будуть питання енергетичної взаємодії та воєнно-політичного співробітництва.

На безпекову стратегію України істотно буде впливати перспектива (чи її відсутність) обговорення російського варіанту переформатування загальноєвропейської системи безпеки. Як Європа буде реагувати – шукати компроміс чи приставати на російський сценарій – в обмін на конкретні російські пропозиції Європі – для України все це матиме безпосередній довгостроковий ефект. Для України в російсько-європейському переговорному процесі стратегічною метою є недопущення маргіналізації між двома системами безпеки, перетворення на предмет компромісів між сторонами переговорів та закріплення фактичних сфер впливу на пострадянському просторі, а також обмеження її права на обрання союзів чи коаліцій.

Конкуренція в регіоні Нової Східної Європи буде спадати і великою мірою буде залежати як від рівня залучення Росії до загальноєвропейських справ, так і від рівня зацікавленості Сполучених Штатів в регіоні, який останніми роками істотно упав. Всі роки незалежності України провідні країни Європи, а часто і США, демонстрували неготов-

ність до ускладнень у відносинах з РФ заради підтримки інтересів України. Більше того, зазначені держави не мають не лише необхідних механізмів впливу, але й стратегії дій відносно політики Росії щодо країн СНД і України. Зокрема, мова йде про перманентний вплив РФ на ці держави в економічному, військовому та енергетичному плані.

І, зрештою, одним з найвагоміших факторів нестабільності безпекового положення України залишаються системні внутрішні протиріччя, яким притаманні відсутність консолідованості як серед українського політикуму, так і в українському суспільстві загалом щодо ключових пріоритетів зовнішньої політики України та, зокрема, її безпекової політики. Вона традиційно залишається предметом політичних спекуляцій і маніпуляцій вітчизняних політиків.